

ТАҚРИЗИ

роҳбари илмӣ, доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор Хоҷаев Парвиз Давронович ба диссертатсияи Баротов Ҳамзахон Авазович дар мавзӯи: «Таъмини рақобатпазирии корхонаҳои нақлиёти автомобилҳои мусофирбар дар шароити иқтисодии рақамӣ (дар маводҳои вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон)», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.04 -Иқтисодии соҳавӣ (08.00.04.04 - Иқтисодии нақлиёт) пешниҳод карда шудааст

Мубрам будани мавзӯи диссертатсия. Дар шароити муосир, ки иқтисодии ҷаҳонӣ ба марҳилаи рақамгардонӣ ворид шуда истодааст, таъмини рақобатпазирии корхонаҳои нақлиёти автомобилҳои мусофирбар яке аз масъалаҳои калидӣ ва стратегӣ ба ҳисоб меравад. Ин корхонаҳо дар шароити рақобати шадид фаъолият намуда, ҳар чӣ зудтар бо рақибҳои рақамгардонӣ мубориза шуда, моделҳои фаъолияти соҳибдорӣ худро таҷдид намоянд ва технологияҳои иттилоотӣ алоқавиро ба таври самаранок истифода баранд.

Мавриди зикр аст, ки масъалаи мазкур аз ҷиҳати назариявӣ ва амалӣ дорои аҳамияти хоса буда, масъалаҳои ба ҳам пайвастанӣ рақобат, навоариҳо, рақамгардонӣ ва идоракунии самараноки захираҳо дар соҳаи нақлиёти мусофирбар фаро мегирад. Маҳз шароити рақобат сифати баланд ва барои мизбон дастрасу мувофиқ будани хизматрасониҳои нақлиётӣ таъмин намуда иқтисодии рақамӣ бошад ҳамчун воситаҳои муосир имкониятҳои зиёдеро барои беҳтар намудани идоракунии ширкатҳои нақлиётӣ, баланд бардоштани шаффофият, кам кардани хароҷот ва афзоиши сатҳи хизматрасонӣ фароҳам меоварад. Бо назардошти рушди инноватсия ва технологияи рақамӣ тадқиқи ин масоил барои таҳияи механизмҳои нави ташкилию идоракунӣ, рушди моделҳои рақобатпазир ва стратегияи устувори фаъолияти корхонаҳои нақлиёти мусофирбар аҳамияти аввалиндараҷа дорад.

Бояд қайд кард, ки инноватсияҳо имрӯз натавонанд фарогири рақибҳои таникию технологӣ, балки дар соҳаи хизматрасонӣ, аз ҷумла барои таъмини рақобатпазирии корхонаҳои нақлиёти автомобилҳои мусофирбар нақши ҳалкунанда мебозанд. Ҳамзамон, рақамкунонии рақибҳои нақлиётӣ боиси баланд гардидани маҳсулнокии воситаҳои нақлиётӣ, паст гардидани арзиши аслии ҳамлу нақли мусофирон, ки ниҳоятан ба таъмини рақобатпазирии корхонаҳои нақлиёти автомобилҳои мусофирбар мусоидат мекунад, мегардад.

Омузиши адабии муосир нишон дод, ки равиши умумӣ, ки ба таъмини рақобатпазирии корхонаҳои нақлиёти автомобилҳои мусофирбар равона карда шудааст, мавҷуд набуда, маҳз ҳалли мушкилоти таъмини рақобатпазирии корхонаҳои нақлиёти автомобилҳои мусофирбар, таҳияи усулҳои муосири таҷлили методии баҳодиҳии рақобатпазирӣ, инчунин таҳқиқи омилҳои таъсиррасонанда ва таҳияи тавсияҳои методиро бо

мақсади таъмини рақобатпазирии корхонаҳои нақлиёти автомобилии мусофирбар талаб менамояд. Аз ҳамин нуқтаи назар ҳамаи ақидаҳои дар боло зикргардида метавонанд мубрамияти мавзӯи таҳқиқотиро ифода намояд.

Сатҳи таҳқиқи илмӣ мавзӯи диссертатсия ва дараҷаи асосноккунии он аз дуруст истифода намудани усулҳои дарккунии илмӣ, иҷрои корҳои иттилоотӣ ҷустуҷӯӣ, таҳқиқи миқдорӣ ва сифатӣ иборат мебошад. Таҳқиқот ба истифодаи маҷмӯи усулҳои умумии илмӣ аз қабili усулҳои таҳқиқи равандҳои таърихӣ, таҳлил ва синтез, индуксия, дедуксия, амсиласозии мантиқӣ, риёзӣ иқтисодӣ ва ҳамчунин усулҳои махсус асос ёфтааст.

Навгони илмӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ аз таҳияи механизми муносиби таъмини рақобатпазирии корхонаҳои нақлиёти автомобилии мусофирбар дар шароити иқтисодиёти рақамӣ иборат аст.

Муаллиф дар асоси омӯзиши саҳми олимони ватанию хориҷӣ оид ба ташаккули аломатҳои рақобатпазирии соҳаҳои гуногуни иқтисоди миллӣ дар шароити рақамикунонӣ таърифи муаллифии рақобатпазирии корхонаҳои нақлиёти автомобилии мусофирбар ва иқтисодиёти рақамӣ пешниҳод гардидааст. Рақобатпазирии корхонаҳои нақлиёти автомобилии мусофирбар ин қобилияти қонеъгардонии талаботи мизоҷ тавассути интиқоли миқдорӣ ва сифатии муайян, ки мавқеи хосро дар бозори хизматрасониҳои нақлиётӣ бо назардошти гирифтани фоидаи зиёд ишғол менамоянд, мебошад. Таъминоти рақобатпазирии хизматрасонии корхонаҳои нақлиёти автомобилии мусофирбар дар шароити муосир бидуни рақамигардонӣ ғайриимкон аст. Иқтисоди рақамӣ - низоми ташкилию иқтисодист, ки ба технологияҳои рақамӣ асос ёфта, танҳо бо татбиқи технологияҳои иттилоотӣ алоқаманд набуда, ҳамзамон бизнес-равандҳоро тавассути интернет ва технологияҳои пешрафтаи муосири рақамӣ ташаккул медиҳад. Ба андешаи мо, рақамикунонӣ раванди иқтисодӣ буда, моделҳои фаъолияти самаранокӣ корхонаҳо, тағйиротҳои инноватсионӣ, ҷаҳонбинии рақамӣ, ва муносибатҳои иқтисодии истифодаи технологияҳои муосирро дар бар мегирад. Тавсиф ва хусусиятҳои асосии равишҳои ҷойдошта доир ба назарияи рақобат ва рақобатпазирӣ, тавсифи назарияи рақобат аз нигоҳи мактабҳои иқтисодӣ ва ҷузъҳои ба ҳам алоқаманди рақобатпазирӣ ба низом дароварда шуданд. Ҳамзамон, хусусиятҳо, платформаҳои рақамӣ ва муаммоҳои таъмини рақобатпазирии корхонаҳои нақлиёти автомобилии мусофирбар дар шароити иқтисодиёти рақамӣ ошкор карда шуданд. Исбот гардидааст, ки истифодаи низомҳои рақамикунонӣ дар соҳаи нақлиёт ва платформаҳои рақамӣ, ба монанди Didi Chuxing, Yandex Taxi, Uber ва Bolt, ки на танҳо низоми мусофиркашониро осонтар ва самараноктар кардаанд, балки ба рушди иқтисоди миллӣ низ таъсири назаррас расонидаанд. Таснифи усулҳои баҳодихии рақобатпазирӣ, гурӯҳбандии усулҳои баҳодихии рақобатпазирии КНАМ аз рӯи нишонаҳо, таснифи нишондиҳандаҳои

баҳодихии рақобатпазирӣ мکتубиқӣ стратегияи мавқеъгирӣ ва стратегияи устувории молиявӣ, муҳити рақобатии корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мусофирбар ва раванди ташаккул ва рушди афзалиятҳои рақобатии КНАМ амалӣ гардонида шудааст;

Аз ҷониби муаллиф дар асоси таҳқиқи ваъи кунунӣ арзёбии рақобатпазирӣ корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мусофирбар бо назардошти вазъи молиявии корхона, самаранокии фаъолияти корхона, фаъолнокии корӣ, ҳолати илмию техникӣ ва нишондиҳандаҳои меҳнатӣ, амалӣ карда шудааст. Ҳамзамон, омилҳои муайянкунандаи рақобатпазирӣ корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мусофирбарии вилояти Суғд ошкор карда шуда, исбот гардидааст, ки корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мусофирбар дар зери таъсири омилҳои берунӣ (омилҳои ниҳодӣ, технологӣ, табиӣ) ва омилҳои дохилӣ (гурӯҳи омилҳои техникӣ, ташкилию ҳуқуқӣ, маркетингӣ, инсонӣ, инноватсионӣ), фаъолияти пурсамар мекунад. Муайян карда шудааст, ки яке аз омилҳои калидии дохилии таъсиркунанда ба рақобатпазирӣ корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мусофирбар ин ҳолати молиявии онҳо ва мавқеи бозории онҳо (маркетинг) ба ҳисоб мераванд, ки бо истифода аз модели Эдвард Алтман мавқеи молиявӣ ва бо истифода аз индекси Хирфандали Хиршман мавқеи концентратсияи бозории корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мусофирбарро арзёбӣ гардидааст. Бо мақсади муайян намудани дараҷаи таъсиррасонии омилҳо тавассути усули PESTLE – таҳлил гурӯҳбандӣ карда шуда, ин омилҳо ба 6 гурӯҳ аз ҷумлаи омилҳои сиёсӣ (*Political*), иқтисодӣ (*Economic*), иҷтимоӣ (*Social*), технологӣ (*Technological*), ҳуқуқӣ (*Legal*) ва экологӣ (*Ecological*) ҷудо карда шуданд. Модели иқтисодию риёзии таъмини рақобатпазирӣ корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мусофирбарии вилояти Суғд дар шароити иқтисодиёти рақамӣ таҳия ва татбиқ карда шудааст. Дар асоси моделҳои иқтисодию риёзии таъмини рақобатпазирӣ корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мусофирбар пешгӯии нишондиҳандаҳои фаъолияти корхонаҳо барои давраи то соли 2030 амалӣ гардонда шудааст;

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ механизмҳои таъмини рақобатпазирӣ корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мусофирбар дар шароити иқтисодиёти рақамӣ таҳия карда шуда, натиҷаи татбиқи механизмҳои зикршуда баён гардида, афзалият ва норасоиҳои механизмҳои таъмини рақобатпазирӣ корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мусофирбар муайян карда шуданд. Интиҳоби механизми муносиби таъмини рақобатпазирӣ корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мусофирбар дар шароити иқтисодиёти рақамӣ амалӣ карда шудааст. Алгоритми интиҳоби механизми оптималии рақобатпазирӣ корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мусофирбар бо усули иерархӣ коркард шуда, критерияҳои интиҳоби механизми оптималии таъмини рақобатпазирӣ корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мусофирбар муайян карда шуда, меёриҳои баҳодихии рақобатпазирӣ нақлиёти мусофирбар бо усули Томас Саати,

таҳия гардидаанд. Натиҷаи таҳлили гузаронидашуда оид ба интиҳоби алтернативӣ мувофиқи таъминоти рақобатпазирии корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мусофирбар гувоҳи аз он медиҳад, ки миёни механизмҳои алтернативии пешниҳодшуда, механизми рушди инноватсионӣ тибқи арзёбии респондентҳо бо назардошти ҳамаи маҳакҳои таҳқиқшуда бо нишондоди 33 % мавқеи афзалиятнокро ишғол намуд. Ҳамзамон, самтҳои афзалиятноки таъмини рақобатпазирии корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мусофирбар дар вилояти Суғд асоснок карда шудааст. Унсурҳои таркибии инноватсия ва самаранокии онҳо арзёбӣ гардида, бо мақсади муносибгардонии фаъолияти корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мусофирбар, яъне беҳтар намудани идоракунии воситаҳои нақлиёт, беҳтар кардани хатсайрҳо, кам кардани хароҷот ва беҳтар кардани сифати хизматрасонӣ истифодаи низомҳои навигатсионии минтақавӣ ва байналмилалӣ тавсия дода мешавад. Ҳамзамон барои фаъолияти пурсамари нақлиёти автомобилӣ мусофирбар истифода бурдани аутсорсинг ва низоми *GPS* ва *ГЛОНАСС* ба мақсад мувофиқ мебошад. Алгоритми татбиқи инноватсия дар фаъолияти корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ мусофирбар ва марҳилаҳои зарурии он таҳия карда шуданд.

Натиҷаҳои таҳқиқот дар маҷмӯи корҳои илмӣ амалӣ ва, дар маҷаллаҳои тақризшавандаи аз тарафи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон эътирофшуда нашр шудааст.

Таҳлили рисола нишон дод, ки соҳаи таҳқиқ ба бандҳои Шиносномаи ихтисосҳои кормандони илмӣ (илмҳои иқтисодӣ) 08.00.04 -Иқтисодиёти соҳавӣ (08.00.04.04 – Иқтисодиёти нақлиёт) мувофиқат мекунад: б.1. Равишҳои назариявӣ ва усулии таҳияи методҳо, механизмҳо ва афзорҳои нави амалкарди иқтисодиёт ва мутобиқшавӣ ба методҳо, механизмҳо ва афзорҳои мавҷудбудаи амалкарди иқтисодиёт, ташкил ва идоракунии субъектҳои хоҷагидор дар соҳаи нақлиёт; б.5.Омилҳои таъсиррасон ба ҷойгирнамоӣ ва самаранокии кори муассисаҳои соҳаи нақлиёт; б. 11. Арзёбӣ ва баланд бардоштани сифати хизматрасониҳои нақлиёти иқтисодиёт ва аҳолии кишвар; б. 16. Пешгӯӣ ва банақшагирии стратегияи боркашонӣ ва мусофирбарӣ; б. 24. Ҷанбаҳои ташкилию иқтисодии таъмини рақобатпазирии хизматрасонии нақлиётӣ, ташкилот ва муассисаҳо дар соҳаи нақлиёт; б. 29. Стратегияи мутобиқшавии муассисаҳо ва дигар ташкилоти хоҷагидории нақлиётӣ ба шароити рақобатии муҳити бозорӣ; б. 33. Самаранокии ташкилию иқтисодӣ ва сифати хизматрасонӣ дар соҳаи нақлиёт. б. 34. Механизми баланд бардоштани самаранокӣ ва сифати хизматрасониҳои нақлиётӣ; б. 36. Механизмҳои ташкилию иқтисодии таъмини рушди инноватсионии соҳаи нақлиёт; б. 38. Баланд бардоштани самаранокии истифодаи афзорҳои бозорӣ дар соҳаи нақлиёт.

Муқаррарот, хулосаҳо ва тавсияҳое, ки дар рафти тадқиқоти диссертатсионӣ ба даст оварда шудаанд, барои татбиқ дар фаъолияти амалии МД «Нақлиёти автомобилӣ ва хизматрасонии логистикӣ» дар вилояти Суғд қабул карда шудаанд.

Муқаррароти назариявии дар диссертатсия таҳиягардидаро дар раванди таълими курсҳои «Назарияи иқтисодӣ», «Иқтисоди нақлиёт», «Таъминоти нақлиётии фаъолияти тиҷоратӣ», «Логистикаи тиҷоратӣ», «Идоракунии кадрҳо», «Асосҳои соҳибкорӣ», дар раванди таълими ДИС ДДТТ истифода бурдан мумкин аст.

Аз ин рӯ, мо чунин меҳисобем, ки диссертатсияи Баротов Ҳамзахон Авазович дар асоси талаботи илмӣ-назариявӣ ва амалияи муосир анҷомёфта буда, аз рӯи натиҷаҳои назариявӣ ва амалии худ ҷавобгӯ ба талаботҳои Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвони илмӣ буда, муаллифи он сазовори дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.04 -Иқтисодиёти соҳавӣ (08.00.04.04 – Иқтисодиёти нақлиёт) мебошад.

**Рохбари илмӣ, д.и.и., профессори
кафедраи назарияи иқтисодии
Донишгоҳи байналмилалӣ
сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон**

Хочаев П.Д.

5.05.2025.

Суроғаи донишгоҳ: 734055, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Борбад, 48/5, тел.: (+992) 938607503 hojaev123p@mail.ru

Имзои д.и.и., профессор Хочаев П.Д.-ро тасдиқ менамоям:

**Сардори шуъбаи кадрҳо
ва корҳои махсуси ДБССТ**

Чураев Ш.